

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Громадська організація «Інститут культури»

«ЛЮДИНА ЯК КАНАТ, НАТЯГНУТИЙ МІЖ ТВАРИНОЮ ТА
НАДЛЮДИНОЮ»

Опорний конспект лекції

28 вересня 2021 року, 14.30

Лектор – Павлов Олександр Іванович,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки промисловості

Платформа ZOOM

<https://us04web.zoom.us/j/3823139782?pwd=UEZUYmJZcW9EenBXVDFkZCtBVmtqZz09>

Ідентифікатор конференції: 382 313 9782

Код доступу: 0sQ8HA

План лекції

- 1.Творчість Ф. Ніцше як дзеркало його душевного стану.
2. Смыслове навантаження визначення людини як каната між твариною і надлюдиною.
3. Ніцшеанська версія надлюдини.
- 4.Сприйняття ницшеанської ідеї надлюдини мислителями, громадськими діячами та літераторами минулого.

1.Творчість Ф. Ніцше як дзеркало його душевного стану

Біографічні дані

Фрідріх Ніцше (1844–1900) – німецький філософ, філолог, композитор, поет, який народився в старовинному пасторському протестантському середовищі Реккене (Саксонія).

У двадцять років він вступає до Боннського університету на теологічний факультет, але через рік переходить на філологічний, присвячує себе вивченню античної літератури, історії та мистецтва. Слідом за своїм наставником, професором Рітшлем, Ніцше переводиться до Лейпцизького університету. Він виділявся серед інших студентів своїми надзвичайними здібностями: був поетом, чудовим філологом і знавцем мов, композитором, філософом.

За свої видатні здібності і перші наукові роботи в 1869 році, в 24-річному віці, він отримує від Лейпцизького університету ступінь доктора наук, в якому працював до 1879 року. Але викладацька робота не приносить йому задоволення. В 1879 році в зв'язку з хворобою Ніцше змушений був залишити кафедру й повністю присвятити себе філософії.

Він страждав сильними головними болями, спазмами шлунка, пізніше практично осліп. Кожен день його життя дійсно вимагав мужності. І в цій

боротьбі за життя народжувалися його філософські ідеї. До числа значних його філософських робіт належить й книга «Так говорив Заратустра».

Заратустра – засновник зороастризму (маздеїзму) – другої з відомих монотеїстичних релігій; жрець і пророк, якому приписується авторство Авести – священного писання зороастризму, що жив орієнтовно між VII і першою половиною VI століття до н. е., можливо, в 628–551 роках до н. е.), який першим побачив в боротьбі добра і зла справжній рушій всього і вся.

Ідея написати твір народилася у Ф. Ніцше в 1881 році, причому провідною ідеєю книги замислювалося «вічне повернення» (циклічність часу). Ф. Ніцше в цей час, страждаючи від слабого здоров'я, лікувався в Італії на захід від Генуї.

Отже, можна стверджувати, що перед нами варіант своєрідної філософської сповіді, але не для натовпу, а виключно для себе. Тому і виникає необхідність гри в маски-образи, що приховують справжню біль і страждання.

2. Сміслове навантаження визначення людини як каната між твариною і надлюдиною

У передмові книги міститься наступна сентенція: «Людина – це канат, натягнутий між твариною і надлюдиною. Канат над прірвою. Небезпечно проходження, небезпечно бути в дорозі, небезпечний погляд, звернений назад, небезпечні страх і зупинка. В людині важливо те, що вона «міст, а не мета: в людині можна любити тільки те, що вона перехід і загибель».

Ф. Ніцше порівнює себе з духом, що бродить по льодовику (потік крижаної води, що спускається з гір), – в тих висях, де не здатний вижити ніхто. **Гора у Ф. Ніцше – символ духовної висоти, доступною лише обраним.**

Виходячи з цього, стає зрозумілим зміст, вкладений в фразу: «Людина як канат ... над прірвою». Звідси – асоціація людини, що намагається перевершити себе, з канатоходцем, що знаходиться на кордоні, між небом і

землею, божественним і диявольським, людиною, яка не стала на канат і надлюдиною, яка пройшла по ньому до кінця (рис. 1).

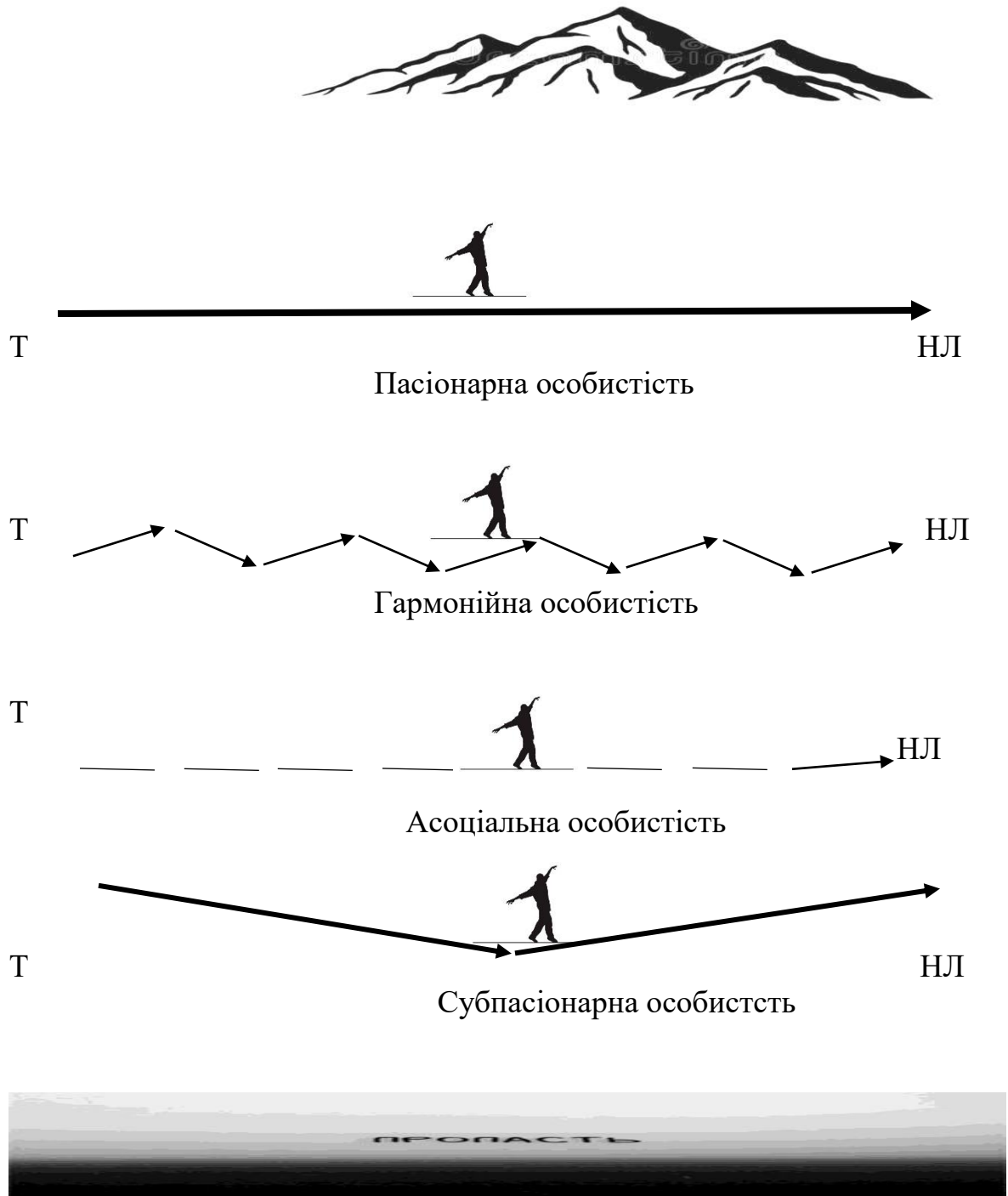

Рис. 1. «Перехід» людини від тварини (Т) до надлюдини (НЛ)

Розглядаючи пасіонарність на рівні інстинкту, Л. Гумільов протиставляє пасіонарному імпульсу інстинкт самозбереження, співвідношення яких впливає на здатність людини до «переходу» від тварини до надлюдини (табл. 1).

Таблиця 1

Типи представників людських спільнот*

Тип людини	Ознака класифікації (ступінь соціальної активності)	Сутнісна характеристика типу
Пасіонарний	Сильна	Це люди, у яких пасіонарний імпульс сильніше, ніж інстинкт самозбереження
Гармонійний	Середня	Це переважна частина людської спільноти, у якій енергетичний пасіонарний імпульс і інстинкт самозбереження врівноважені, що утворює гармонійну особистість, яка є м'якою, але не надактивною
Асоціальний (авторська класифікація та визначення)	Обмежена правом або фізіологічним станом організму	Це люди, виключені з різних причин назавжди або тимчасово, з повсякденного життя суспільства
Субпасіонарний	Слабка	Це люди, у яких інстинкт самозбереження перевищує пасіонарний імпульс

* Джерело: складено і доповнено на основі: Гумільов Л. Етногенез та біосфера Землі.

Людина, на думку Ф. Ніцше, повинна пройти три ступені духовного розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Ступені духовного розвитку людини*

Ступень духовного розвитку	Ознака класифікації (ступінь олюднення)	Сутнісна характеристика ступеня духовного розвитку

«Верблюду»	Низька	Людина, навантажена традиціями та установками культури
«Лев»	Середня	Людина, яка заперечує себе як верблюда, тобто відмовляється від усього того, від чого він залежить
«Дитина»	Высока	Людина, відкрита для всього нового, чистий аркуш, сама становить собі закони і керує своєю волею

* Джерело: складено і доповнено на основі: Ніцше Ф. Так казав Заратустра.

Людина, по Ф. Ніцше, є щось, що має перевершити (рис. 2).

1.	Розірвати пута несвободи і забобонів, піднятися над самим собою все вище і вище по щаблях духу, переживаючи життя з граничною силою напруги пристрасті (спорідненість з концепцією етногенезу Л. Гумільова)
2.	Вищим типом особистості є надлюдина, що стряхнула прах помилкових цінностей, вільна духом і серцем, сповнена волі (мощі енергії) до життя, невтомна в русі вгору, до свого істинного «я»
3.	Надлюдина – категорія не соціальна, національна, а духовна – це прообраз межі, який доступний розвитку особистості (зв'язок з ідеями Е. Фромма і А. Шопенгауера)
4.	Людське прагнення до мети перевершити людину сприяє народженню нової аристократії, супротивниці всього, що є натовп і всякий деспотизм, яка на нових скрижалях знову напише слово «шляхетний» (аристократ духу, а не титулований)

Рис. 2. Що означає, по Ф. Ніцше, «перевершити людину»

Ф. Ніцше був одним з перших, хто **виступив проти догматичних схем історизму**, відмовляючись від спадщини класичного раціоналізму, проголосив категорію життя базовою для розуміння світоустрою, природи та історії (табл. 3).

Таблиця 3

Три види розуміння історії суб'єктом пізнання *

Вид розуміння історії	Ознака класифікації (ступінь розуміння)	Сутнісна характеристика виду розуміння
-----------------------	---	--

«Монументальний»	Низька	Створюється для поверхових аналогій великих подій минулого із сьогоденням, що може стати причиною великих страждань, якщо виявиться в руках невігласів
«Антикварний»	Середня	Створюється шляхом простого збору фактів про минуле, які довільно підбираються її розробниками
«Критичний»	Висока	«Критична» історія несумісна з уявленнями про трансцендентальність суб'єкта. Історія, в якій люди будуть мудро утримуватися від будь-яких спроб створити узагальнюючу історію людства або схему суспільного розвитку, коли місце має будуть займати окремі особистості і їх пророцтва: «Я люблю всіх тих, хто схожий на важкі краплі, які падають поодиноці з темних хмар, які повисли над людьми: вони провіщають, що наближається блискавка – і, як пророки, загинуть»

* Джерело: складено автором на основі: Ніцше Ф. Несвоєчасні роздуми: про користь і шкоду історії для життя. Ніцше Ф. Так казав Заратустра.

3. Ніцшеанська версія надлюдини

Ф. Ніцше досліджує надлюдину не як антропологічний, а як багатовимірний феномен, з метафізичної, релігійної, антропологічної і соціальної точок зору.

Порівнюючи надлюдину з людиною Ф. Ніцше вказував, що «людина є щось, що має перевершити. Він порівнює людини з мавпою і з надлюдиною з позицій еволюційної теорії Ч. Дарвіна: «Що таке мавпа щодо людини? Посміховисько або нестерпний сором. І тим самим має бути людина для надлюдини: посміховиськом або нестерпним соромом.

Надлюдина – це людина, якій вдалося подолати роздрібненість свого існування, яка повернула собі світ і підняла погляд над його горизонтом.

Як людина перевершує мавпу, так надлюдина перевершує людину.

Ніцше намагався відкрити новий стан людського духу – **надлюдини, якій властиві певні риси** (рис. 3).

1.	Це особистість, яка керує власним досвідом, створює власну долю
2.	Це «аристократ» духу. Людина натовпу ніколи не стане надлюдиною
3.	Вона не залежить від Бога , від громадських та історичних обмежень
4.	Головна цінність – « благородне », то, що стоїть «по той бік добра і зла». Ніцше протестує проти інстинктів життя обивателя. Він повинен подолати все дріб'язкове і ганебне, зробити прорив до вершини людського духу . І це сходження є шлях «назустріч своєму вищому страждання і своєї вищої надії»
5.	Життя – постійна боротьба . Треба вільно йти назустріч життю і мужньо заглянути в обличчя смерті
6.	Мета життя – у творчій праці, творенні, пошуку істини, в подоланні самого себе . Але на це здатні не всі, а лише ті, хто наділений «волею до могутності». По суті, це заклик Ніцше до саморуйнування «тварі» у людині для самотворення в ньому «творця»
Ф. Ніцше про себе	Так, я знаю, знаю, хто я: Я, як полум'я, чужий спокою. Палю, згораючи і поспішаючи. Охоплю – сверканье чуда, Відпущу – і попелу купа. Полум'я – ось моя душа

Рис. 3. Прояви надлюдина як новий стан людського духу

Для **Ф. Ніцше надлюдина** – це результат культурно-духовного вдосконалення людини, тип, що набагато перевищує сучасну людину за своїми інтелектуально-моральними якостями.

4. Сприйняття ницшеанської ідеї надлюдини мислителями, громадськими діячами та літераторами минулого

У таблицях 4 і 5 зібрані відгуки відомих сучасників Ф. Ніцше і відомих людей більш пізнього часу на його уявлення про сутність надлюдини.

Таблиця 4

Відгуки на вчення Ф. Ніцше про надлюдину мислителів і громадських діячів минулого *

Автор	Проблема	Зміст відгуку
<i>Троцький Л.</i> (1879–1940, комуністичний діяч)	Покликання волі	«Оволодіти почуттями, зрозуміти інстинкти..., підняти людину на нову біологічну щабель, створити більш високий суспільно-біологічний тип, якщо завгодно – надлюдини»
<i>Луначарський А.</i> (1875–1933, перший радянський Нарком освіти)	Про єдність естетичного та біологічного	«Мислення Ф. Ніцше визначено двома горизонтами – естетичним і біологічним , які не є протилежностями, оскільки естетика – одна з галузей біології як науки про життя взагалі»
<i>Булгаков С.</i> (1871–1944, російський релігійний філософ)	Ніцше як пророк та дух надлюдини	Ф. Ніцше «підняв з дороги» дух надлюдини і став його пророком та концептуальним виразником. Для німецького філософа надлюдина, наділена зовнішнім благородством, «похмурою життєрадісністю» і божевільної волею до влади
<i>Гайдеггер М.</i> (1889–1976, німецький філософ)	Людина як надлюдина	«Надлюдина – це і є людина в своєму справжньому бутті. «Надлюдина – це той, хто вперше в його істинності викриває і приймає на себе сутність колишньої людини»
<i>Бердяєв М.</i> (1874–1948, російський релігійний філософ)	Тваринний початок в людині	«Ніцше зв'язав етичний і духовний ідеал надлюдини, ідеал нескінченний з кінцевим, емпіричним і двозначним ідеалом біологічного вдосконалення»
<i>Джованні Піко делла Мірандола</i> (1463–1493,	Гідність людини	«...Тобі дана можливість впасти на ступінь тваринного, але також і можливість піднятися до ступеня

італійський філософ епохи Відродження)		істоти богоподібної – виключно завдяки своїй внутрішній волі («стрижню»))»
Франк С. (1877–1950, російський філософ та релігійний мислитель)	Духовного боріння	«Я був вражений – не вченням Ніцше, – а атмосферою глибини духовного життя, духовного боріння, якою віяло від його книги «Так говорив Заратустра»
Ясперс К. (1883–1969, німецький філософ-екзистенціаліст).	Філософська віра	Народження філософської віри (постулат віри і одночасно припущення розуму), по К. Ясперсу, – це час «осьової епохи», коли в проміжок часу між 800 і 200 рр. до н. е. одночасно в Китаї, Індії, Персії, Палестині і Стародавній Греції були закладені духовні основи для формування людини нового типу, якою вона є і сьогодні
Юнг К. (1875–1971, швейцарський психоаналітик)	Людина та її тінь	«Людина спілкується ні з іншою людиною, а з власною тінню»
К'єркегор С. (1813–1855, датський філософ і теолог, засновник екзистенціалізму	Мораль поведінки	Акцентує увагу на моральних протиріччях в поведінці людини, яка постійно робить вибір між естетичним (жити для себе), етичним (жити для інших) і релігійним (жити для Бога)
Кречмер Е. (1888–1964, німецький психіатр)	Зв'язок душевного краху філософа з його геніальністю	«Хвороба, навіть така генетично обумовлена хвороба, як епілепсія, навіть в її стертій формі, якою страждав Ф.Ніцше, багато в чому визначає і спосіб реагування на навколишню дійсність, в'язкість емоційних афектів, особливості логічного мислення, властиві епілептоїду, можливість афективно забарвлених галюцинацій, надцінних ідей, відсутність критики в оцінці самих цих станів, наявність «аури»
Розанов В. (1856–1919, російський	Підміна змісту філософії її	«Стрілка попсованих годинників може робити які завгодно цікаві

релігійний філософ)	мотивами	рухи, але вона не може показувати час: Ніцше, протягом 14 років повільно сховався з розуму (спадкова хвороба) і в ці саме роки написав свої твори
<i>Делез Ж.</i> (1925–1995, французький філософ)	Подолання нігілізму	Надлюдина в усьому протистоїть і перевершує людське. Людське в самій своїй суті вже заражено реактивністю, нігілізмом, «бацилою помсти»; тому перемогти нігілізм, звільнити думку від нечистого сумління і злопам'ятності означає подолати людину, зруйнувати людину, нехай навіть кращу»
<i>Фромм Е.</i> (1900–1980, німецький соціопсихолог, філософ і психоаналітик)	Модуси (способи, види, образи) людського буття	«Людам властиво глибоко вкорінене бажання бути: реалізувати свій творчий хист, бути активними»
<i>Трубецької Є.</i> (1863–1920, російський філософ, правник, публіцист)	Зв'язок філософії з власним життям Ніцше	Вчення про надлюдину Е. Трубецької вважає, перш за все, своєрідним виправданням для Ф. Ніцше власного життя і тільки потім смисловим стрижнем його філософії. Природа походження надлюдини в запереченні людини сучасної, що знаходиться в стані здрибнення і виродження
<i>Преображенський В.</i> (1864–1900, російський філософ і літературний критик)	Рефлексії внутрішнього стану	«Книги Ніцше – це епохи його особистого життя і пережитих ним вражень, їх єдність – єдність його особистості, єдність проникаючого їх настрою, єдність тих основних течій, за якими йшла його думка»
<i>Шестов Л.</i> (1866–1938, російський філософ-екзистенціаліст і есеїст)	Моральність	«Смерть бога залишає тільки одну можливість для знаходження цієї вищої абсолютної мети – обожнювання людини, але не того, що знаходиться поруч, а «далекого». І тут закінчується філософія і включається проповідь Ніцше про

		надлюдину. «Можна приймати чи не приймати вчення Ніцше, можна вітати його мораль або застерігати проти неї, але, знаючи його долю, знаючи, як прийшов він до своєї філософії, якою ціною було їм куплено «своє слово» – не можна ні обурюватися їм, ні обурюватися проти нього»
Маркс К. (1818–1883), Енгельс Ф. (1820–1895); класики марксизму	Суб'єктний контекст вчення Ф. Ніцше про надлюдину	«Історія не є якась особлива особистість, яка користується людиною як засобом для досягнення своїх цілей. Історія – не що інше, як діяльність людини, яка має свої цілі»
Хорні К. (1885–1952, американська психіатриня)	Людські якості: свідоме і несвідоме	Багато позитивних людських якостей також витісняються в несвідоме і проєктуються на інших. Так багато хто чекає від своїх партнерів, що «вони нарешті зрозуміють ...», що «у них прокинеться совість ...», що «вони нарешті зроблять ...». І не сподівайтесь!

* Джерело: складено автором на основі творів мислителів і громадських діячів минулого.

Таблиця 5

Зв'язок творчості відомих літераторів з вченням Ф. Ніцше про надлюдину *

Автор	Проблема	Зміст відгуку
Толстой Л. (1828-1910, російський письменник і мислитель)	Заперечення вищих основ людського життя і думки	«Ніцше... божевільний не в метафоричному сенсі, а в прямому, найточнішому... Заперечуючи всі вищі основи людського життя і думки, він доводить свою надлюдську геніальність»
Корчак Я. (1878–1942, польський педагог, письменник, лікар і громадський діяч)	Ніцше – людина без розуму	«Ніцше помер, перебуваючи не тільки в розладі з життям (втративши розум), але і «в болісному розладі з правдою»
Гете Й. В. фон	Доніцшеан-	Дух надлюдини пов'язаний з образом

(1749–1832, <u>німецький</u> письменник, мислитель, філософ)	ська надлюдина	Фауста, який в своєму прагненні до влади, за версією Гете, йде на змову зі світовим злом і продає душу дияволу
Цветаєва М. (1892–1941, російська поетеса Срібного століття, прозаїк, перекладачка)	Аристократизм блукачів	Не той, щеня, хто з цілою псарнею Собак і слуг в'їжджає в світ У своїй кареті шестіпарной. Хто до народження в мундир Гвардійський стягнуть, хто сильний Лише мертвим гуркотом імен Так білизною жіночих пальців. Є аристократизм блукачів. Я – безіменних: я! – дітей Великий дороги: я – гостей Звідти!
Цвейг С. (1881–1942, австрійський письменник)	Розпутник пізнання	Назвав Ф. Ніцше «Дон Жуаном пізнання». «Стань тим, хто ти є» – єдина заповідь, яку можна знайти в його творах
Штраус Р. (1864–1949, німецький композитор)	Надлюдина як персонаж	Сімфонічна поема Р. Штрауса «Так говорив Заратустра», написана за чотири роки до смерті Ніцше і нав'яна його найбільш знаменитою однойменною книгою.
Білий А. (1880-1934, російський письменник-містик, поет)	Особистість Ніцше як об'єкт самопізнання	«Ніцше можна порівняти з Христом. Обидва голубину лагідність з'єднували зі зміїної мудрістю». Основу вчення Ніцше Білий бачить в практичних радах по подоланню в собі звіра для втілення в більше, тобто про істинні цінності

* Джерело: складено автором на основі творів літераторів.

Висновки

Ф. Ніцше не стало в 1900 році. Від його останнього дня нас відділяє більш ніж 120 років, але інтерес до цього мислителю не згасає, як ніби підтверджуючи одного разу сказане їм: «Деякі народжуються після смерті».

Ніцше був, за його власним визнанням, несвоєчасною людиною для своєї епохи, чужаком. Епоха жила вірою в прогрес, відрізнялася активізмом. Він же розглядав своє справжнє як минуле, шукав опору в ідеальному світі, що для людини його часу було обманом, а то, що сучасниками Ніцше сприймалося як норма, для нього було лицемірством.

Неоднозначність, афористичність висловлювань Ніцше могла привести до таких його тлумаченням, які далеко відстояли від тих смислів, які закладав в них філософ. Не випадково Ніцше попереджав: **«Не заплутатися в мені!»** Сприймаючи Ніцше як філософа, в чиїх працях ми зможемо знайти підтримку, ми схильні, що не вдумуючись в сенс, побачити те, чого потребуємо і втрачаємо істину.

Його надлюдина – це не фюрер, і його аргументи – не пістолет і кийок, як, може бути, кому-то не хотілося б так думати. Надлюдина Ніцше, це – «мыслитель, художник, благородний інтелектуал».